

**Istentan a judaizmusban és a
vaisnavizmusban.
Hasonlóságok és különbségek**

A Bhaktivedanta Hittudományi Főiskola 2014 szeptemberében egy vallásközi beszélgetés-sorozatot indított, melynek az volt a célja, hogy a legjelentősebb vallások teológiai alaptémáit – Isten, lélek, teremtés, az élet célja – a vallások jeles tudósai négy beszélgetés keretében összevegyessék, megkeresve a hasonlóságokat és a különbözőségeket. Az első sorozatban a vaisnavizmus a kereszténységgel került összehasonlításra a 2014/2015-ös tanév őszi félévében, a második sorozatban, a tavaszi félévben pedig – az előzővel megegyező témák és módszer szerint – a judaizmussal.¹ Jelen írás a második sorozat harmadik beszélgetésének szerkesztett változata, amelyet Darvas István² és

Śivarāma Swami Mahārāja³ folytatott arról, hogy milyen az Isten, hol van, és mit csinál, valamint Istennek a világgal való kapcsolatáról, és személyes megjelenéséről a történelemben. A beszélgetés moderátora Mahārāṇī Devī Dāsī (Banyár Magdolna)⁴ volt.

1. Milyen az Isten, hol van, és mit csinál?

1.1 A zsidó álláspont

Darvas István: A kotszki Rebbe, Menachem Mendel⁵ három évszázaddal ezelőtt

a Zsidó Levéltár, ahol 2013 augusztusa óta dolgozik.

³ Śivarāma Swami Mahārāja 1949-ben született Budapesten. 1956-ban szülei Kanadába emigráltak, így iskoláit ott végezte. 1973-ban a Krisna-tudat Nemzetközi Közössége (az ISKCON) alapító lelki tanítómestere, A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupāda tanítványa lett, majd 1979-ben a lemondott szerzetesi (*sannyāsa*) rendbe lépett. Jelenleg az ISKCON nemzetközi Irányító Testületének (GBC) tagja. Magyarországon és világszerte több mint hatszáz tanítványa él. Több filozófiai és teológiai tárgyú könyve jelent meg magyar és angol nyelven.

A Magyarországi Krisna-tudatú Hívők Közösségét 1987 óta vezeti. 2009-ben a Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztjével tüntették ki karitatív, humanitárius és értékteremtő munkájáért.

⁴ Mahārāṇī Devī Dāsī (Banyár Magdolna) közgazdász, szociológus, főiskolai tanár, a Bhaktivedanta Hittudományi Főiskola rektora. PhD-fokozatát az ELTE-n szerezte a Kṛṣṇa-tudat társadalomtörténetéről írt disszertációjával. Főbb kutatási területei: a hindu jog- és társadalom-szemlélet, a *vaiṣṇava* vallásgyakorlat teológiája és liturgiája. E témákban rendszeresen publikál. A Vallástudományi Társaság tagja, a *TATTVA* folyóirat főszerkesztője.

⁵ Menachem Mendel Morgensztern (1787–1859): hászid rabbi és vezető volt Lengyelországban.

¹ A beszélgetések és a teljes program megtekinthető a www.vallaskozi.bhf.hu honlapon.

² Darvas István az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem (ORZSE) rabbi szakán végzett 2005-ben. Először a Nagyfuvaros utcai zsinagógában rabbi, majd 2010-től a Dózsa György úti vallási közösség vezetője, mellette tanársegédként oktat az ORZSE-n. 2013. október óta az egyetem zsinagógájának rabbija. A zsinagóga mellett állandó elfoglaltságot adnak neki egyetemi órái, illetve

azt mondta, hogy Isten ott van, ahova beengedik. A breszlávi Ráv Náhmántól (1772–1810) pedig idézek: „*Bármikor, amikor Istenre gondolok, először elszomorodom, mert felismerem, azáltal, hogy Rá gondolok, eltávolítom magam Tőle. De ilyenkor eszembe jut, hogy mivel Ő minden, így Ő az én gondolatom és a távolodásom is, és ezért megnyugszom.*”

A zsidó világban számos elnevezése van Istennek. Elsősorban úgy tekintünk rá, mint a világ alkotójára, teremtetőjére, amiként erről a *Szentírás* beszámol. Kezünkben van már 2448 óta (most 5775-öt írunk) a *Tóra*, akkor történt a Színai-hegyi *Tóra*-adás; és azóta számos információval rendelkezünk a történekről. Ábrahám volt az első, akiben felmerült, hogy kell lennie egy teremtetőnek – ezt csak későbbi forrásaink, az úgynevezett *midrások* említik. Ez a felismerés indította el a monoteizmust a világban.

Kétezer évvel ezelőtt egy római hölgy megkérdezte a rabbit: Isten megteremtette a világot, ez tartott hat napig, a hetedik napon megpihent. És mit tesz azóta? A rabbi azt felelte, hogy tulajdonképpen csak férfiakat és nőket párosít egymással, azaz megtalálja azokat az emberpárokat, akik egymáshoz illenek. A nő felháborodott, hogy ez nem Istenhez méltó elfoglaltság, ezt ő is meg tudja csinálni. Azzal fogta magát, és ezer szolgálóját és szolgálónőjét összeházasította. Amikor később találkozott az általa létrehozott párokkal, azt látta, hogy sokan közülük veszeksznek, sőt, néhány konfliktus testi sértéssel végződött. És ekkor – legalábbis a *Talmud*

szerint – belátta, hogy Isten mégiscsak fontos dologgal foglalkozik.

Most kicsit félve tehetjük fel a kérdést, hogy akkor a zsidók Istene házasságközvetítőként működik ötezer-hétszázhetvenöt éve? Természetesen maga a *midrási* szöveg sem csupán erről szól, hanem arról, hogy már jó ideje nincs személyes kapcsolatunk Istennel. Mózes volt az utolsó, aki szemtől szemben találkozhatott Vele. Ám akkor Isten és ember viszonya megváltozott, mert a *Mózes öt könyvében* foglalt szabályok alapján élhet úgy minden zsidó, ahogyan azt a Jóisten elvárja tőlük. És nemcsak ezek a szabályok vannak, hanem a rabbik változó korok megváltozott problémáira úgy alakították ki a követendő utat, hogy az mindig a *tórai* szövegekből következzen.

Az Istennel fenntartott viszonyunk alapja az – ezt az utat nevezzük *halachának* –, hogy a vallástörvényt megpróbáljuk tartani. Egy jeles bölcünk, Yeshayahu Leibowitz szerint egy zsidó ember hitének az egyetlen értelmezhető módja, ha ezeket a *micvákat*, vallási parancsolatokat megtartja.

1.2 A vaiṣṇava álláspont

Śivarāma Swami: A védikus szentírásban, ami a teremtetés óta létezik, sőt már az előtt is létezett, és körülbelül ötezer éve írták le, szerepel egy hasonló gondolat Isten teremtető helyzetéről. De a teremtetésen belül mi, emberek is képesek vagyunk teremteni, létrehozni dolgokat.

A Védák, és főleg a *purāṇák* részletesen elmagyarázzák Istennek az ontológiai azonosságát, aminek két aspektusa van:

szanszkritul *saguna* és *nirguna*. Utóbbi azt jelenti, hogy Isten egy mindenható személytelen energia. Mindenhol van, és önmagából – a saját energiájából, potenciájából – teremti a világot, mert semmi nem létezik rajta kívül.

Ha elfogadjuk, hogy Isten egy teljes, tökéletes valóság, akkor Ő nemcsak személytelen, hanem ugyanakkor egy személy is. Úgy nevezzük: az Istenség Legfelsőbb Személyisége, Bhagavān. De nem olyan személy, mint mi. Mi úgy hasonlítunk Rá, mint ahogy egy szikra hasonlít a tűzhöz. Hasonló személyes tulajdonságaink vannak, mint Neki, például igényünk van a szeretetre, élvezni akarunk, formával rendelkezünk.

Isten mindenhol van, ez a forma nélküli elképzelés, de ugyanakkor Istennek van formája is, ez a *saguna* aspektusa. Vagyis forma nélküli és formával rendelkező egyszerre. Számunkra ez felfoghatatlan, mert mi Hozzá képest nagyon-nagyon picik vagyunk, és csak korlátozottan tudjuk megérteni Őt. Csak akkor lehet valaki személytelen, ha létezik egy személyes aspektusa is. A személytelen aspektus a személynek egy része, és Istennek az eredeti formája, személyisége – a végtelenül csodálatos tulajdonságaival együtt – létezik, ugyanúgy egy adott helyen, mint mindenhol.

1.3 Hasonlóságok és különbségek zsidó szempontból

Darvas István: Istenre alkotóként tekintünk mind a ketten. Ellenben a zsidóság egyik nagyon fontos alapgondolata, és a reggeli imánkban is szerepel, hogy *éjn lo*

guf, nincs teste, nincs semmilyen kiterjedése Istennek.

Az az elképzelés, hogy Isten mindenütt jelen van, a zsidóságban is létezik, a *asekina* szó utal az isteni jelenlétre. De ahogy a kitzki Rebbe is utalt rá, ahhoz, hogy Istent fel lehessen ismerni egy helyen, szükség van az ember munkájára. Hiszen ha minden Istennek a felelőssége lenne, akkor joggal kérdezhetnénk, hogy hol volt, amikor borzalmas dolgok történtek. Ám ezeket a gonoszságokat emberek hajtották végre, és nem Isten akaratát tükrözve, hanem az isteni akarral ellentétesen.

Már a *Tórában* is olvashatunk arról, hogy ha a zsidók nem teljesítik Isten akaratát, annak milyen negatív következményei lesznek. Ez nagyon nehéz helyzet, hiszen Magyarországon még nyolcezer egynéhányszáz holokausz-túlélő van. Ha egyikük azzal a kérdéssel fordul hozzám, hogy hogyan engedhette Isten a holokausztot megtörténni, nem válaszolhatom neki azt, hogy tessék elolvasni Mózes harmadik vagy ötödik könyvében a fedéseket, vagy hogy biztos rossz zsidónak tetszett lenni, azért pusztult el a családja ez embertelen lenne.

Ugyanakkor a *Tórának* az igazságától is nagyon nehéz elvonatkoztatni. Wittgenstein „rabbi úr” azt mondja, hogy vannak olyan dolgok, amelyeket nem értünk, és ezekről nem szabad beszélni. Ez a zsidó-Isten viszonyban, különösen az ilyen események kapcsán, jelen kell, hogy legyen.

Isten hollétével kapcsolatban egy másik elképzelés a zsidóságban, hogy Isten, miután megteremtette a világot, összehú-

zódott, hogy legyen helye a világnak. Ezt úgy hívják héberül, hogy *cincum*.

1.4 Hasonlóságok és különbségek vaišņava szempontból

Śivarāma Swami: Az *upanišadok*ban olvasható Istenről, hogy *apāni-pādo javano grahītā*,⁶ vagyis: nincs lába, de megy mindenhová, nincs szeme, de mindent lát. Amikor arról van szó, hogy Istennek nincsen teste, az azt jelenti, hogy Istennek nincs *olyan* teste, mint a miénk. Neki nem olyan lába és szeme van, nem olyan formája, mint nekünk. Az én szemem a falig lát, de az Ő szeme mindent lát. Tehát van formája, de számunkra elképzelhetetlen ez a forma.

Az elképzelhetetlen nem azt jelenti, hogy nagy, mert ez korlátozná Istent. Ő a legnagyobb, ugyanakkor azt is olvashatjuk róla, hogy *aṇor aṇīyān mahato mahīyān*.⁷ Az *aṇor* szó azt jelenti, hogy atom. Ő benne van mindegyik atomban, ugyanakkor az univerzumok Őbenne vannak. Ő a legnagyobb és a legkisebb. A védikus szentírás szerint mi, emberek vagyunk a köztes méret az univerzális és az atomi között. Isten teste egy teljesen transzcendentális, végtelenül hatalmas test, és mi az Ő képmására vagyunk teremtvé.

A *Biblia* is azt írja, hogy Isten képmására vagyunk teremtvé, tehát van Neki formája. Nekünk kétféle formánk van: az egyik a léleknek a formája, ami a transzcendentális élet forrása ebben a testben, a másik, ami burkolja a lelket, ez az anya-

gi test. Az anyagi test ideiglenes, a lelünk formája viszont örök, de még ez is eltér Isten formájától, hiszen korlátozott. Transzcendentális, de korlátozott, míg Isten korlátlan, *acintya*, elképzelhetetlen. Nem tudjuk felfogni, mert mi korlátozottak vagyunk.

Isten mindennek a forrása, mindentudó, de ehhez nem kell hatalmas nagynak lennie. Mégis – a védikus szentírás szavai szerint – belement a teremtésbe, ami azt jelenti, hogy aktivizálta a teremtést az Ő személyes potenciájával. A hely számára nem probléma, mert ha kell, tud helyet csinálni, hogy minden más létezzen.

Még egy elképzelhetetlen aspektusa Istennek, hogy minden Benne van, és Ő mindenben benne van, mindegyik atomban, teljes mértékben. Ezt mi nem tudjuk elképzelni, de hát ezért Ő Isten, mi pedig nem vagyunk azok.

2. Hol van Isten?

2.1 A vaišņava elképzelés

Śivarāma Swami: Isten egyrészt mindenhol van, másrészt van egy transzcendentális formája is, amelyik rendelkezik lakhellyel. A védikus szentírás elmagyarázza, hogy ez a teremtés csak egy része mindannak, ami létezik, és van egy lelki vagy transzcendentális világ, ahol Isten és az Ő örök, felszabadult társai örökké szeretetkapcsolatban léteznek és élnek.

2.2 A zsidó elképzelés

Darvas István: A zsidóságban is él egy elképzelés Istennek egy elképzelt lakhelyéről. Istennek van trónusa, van lakhelye,

⁶ Śvetāsvatara-upanišad 3.19.

⁷ Kātha-upanišad 1.2.20.

de senki nem tudja, hogy ez hol található. Ihletett szövegekben találhatunk erről leírásokat. Hosszú ideig a prófétákon keresztül szólt Isten az emberekhez. Számos mű keletkezett így, prófétai látomás által, de a próféta korának már vége van.

2.3 Kötetlen beszélgetés

Śivarāma Swami: Amikor Isten trónjáról beszéltek, az nem utal valamiféle formára? Vagy a trón egy formátlan, kifejezhetetlen létre utal?

Darvas István: Maimonidész⁸ erre azt válaszolná: azt tudjuk biztosan erről a trónról, hogy nincs rajta Isten. Spinoza, aki ugyancsak nevezhető zsidó gondolkodónak, ő azt mondhatná, hogy lehet akár az egész természet Isten trónja.

Nincs egységes válasz erre. Én azért szeretek leginkább zsidó lenni, mert nagyon kevés olyan dolog van benne, amit egyféleképpen kell gondolni. A zsidóság fölfogható úgy is, mint kétezer év vitairódalma. Különböző nézeteket ütköztettek, és ebbe belefért az is, hogy erről az elképzelt palotáról és trónról hosszan és részletesen írtak a mestereink. De egyik sem szól arról, hogy miképpen van Isten ezen a trónon.

Beszélünk Isten jobbjáról és baljáról is, de senki nem állítja, hogy ez valamiféle kiterjedése Istennek.

Śivarāma Swami: Van valami akadálya, hogy formának tekintsétek?

Darvas István: Ellentmondana mindannak, amit közben reggeltől estig vallunk: nincs fizikai kiterjedése Istennek.

Śivarāma Swami: És ha nem fizikai, hanem transzcendentális formára gondolunk?

Darvas István: A forma, ami ellen a zsidóság mindig tiltakozik, az kézzel fogható formát jelent, és nem transzcendentális formát.

Śivarāma Swami: Amikor Mózesnek megjelent Isten az égő csipkebokorban, az a tűz csak egy tűz volt, vagy valamilyen formája Istennek?

Darvas István: Nem tekinti úgy a zsidóság, mint Isten egy formáját. A tűzben jelen volt valamilyen módon az Örökkévaló.

Śivarāma Swami: A *Śrīmad-Bhāgavatam* másképp magyarázza Isten azonoságát.

Például minél közelebb kerül valaki hozzám, annál jobban megismer engem. Távolról csak azt látja, hogy egy férfi vagyok, de közről már a személyiségem is érzékelhető. Ha követjük Istent, és szeretjük Őt, akkor fontos a személyiségét megismerni.

Ezért Indiában rengeteg képet lehet látni Kṛṣṇáról, Istenről. A Kṛṣṇa-tudat célja, hogy szeressük Istent. A szeretet függ attól, hogy milyen közeli a kapcsolatunk, mennyit tudok a másikról. Ez a tudás pedig maga a valóság, elvégre Isten az abszolút valóság. Még ha nem is mindent tudok róla, hiszen az képtelenség, de amit tudok róla, az pontos.

⁸ Él: 1137 vagy 1138–1204. Zsidó rabbi, orvos, filozófus; Spanyolországban és Egyiptomban tevékenykedett.

Darvas István: Isten szeretetének a *micvája*, parancsolata létezik a zsidóságon belül is. A *Tóra* a szeretet parancsában első helyen az embert említi. Talán mert az ember szeretetéből juthatunk el Isten szeretetéhez.

Egy talmudi szövegünk azt mondja, az ember személyiségének az alakulásában három tényező játszik szerepet: az apa, az anya és Isten. És úgy folytatódik a szöveg, hogy amikor Isten látja, hogy valaki az apját és az anyját szereti, tiszteli, akkor azt úgy számítja, mintha Őt tisztelnék meg ezáltal.

A parancsolataink úgy épülnek fel, hogy vannak az úgynevezett *bén adam laMakom*, azaz ember és az Isten kapcsolatát befolyásoló parancsok, és van a *bén adam la haveró*, az emberek egymáshoz fűződő viszonyát befolyásoló parancsolatok. Nem véletlen, hogy miután a Tízparancsolat elhangzik a Sínai-hegyen, törvények hosszú sora következik azzal kapcsolatban, hogy az emberekkel mit kell tennünk, hogyan kell viselkednünk. Amit a *Tóra* tanít alapelveként, azonos azzal, amit Isten akar tőlünk. Egy jeles rabbi azt mondja, hogy amikor imádkozunk, megpróbálunk Istennel beszélni. Viszont amikor a *Tórát* tanuljuk, akkor Isten szól hozzánk. Ez a szemlélet uralja a zsidóságot.

Az isteni akarat egyik kifejeződési formája az égi hang vagy *bát kol*. Nyomon követhető a *Talmudban*, hogyan változott ennek a megítélése. Két jeles rabbi, Hillél és Sámáj között a vitát még egy *bát kol* döntötte el. De később azt kezdték hangoztatni, hogy *éjn másghin la bát kol*, ügyet sem vetünk az égi hangra, mert mi tudjuk, hogy a *Tóra* alapján miképpen

kell bizonyos vitás helyzeteket megítélni. És azóta ennek az égi hangnak az ázsíója csökkent.

Śivarāma Swami: A védikus szentírásban is olvasható, hogy Isten megközelítése akkor lehetséges, ha tiszteljük, szeretjük a szüleinket, más élőlényeket, az embereket.

De miért szeretem a szüleimet? Egyrészt mert ez Isten parancsa, de azért is, mert ismerem őket. Hiszen ők személyek, és kommunikálnak velem, tanítanak, nevelnek engem, gondoskodnak rólam, személyes kapcsolatunk van. És minél jobban ismerem, annál jobban szeretem őket. Hasonlóan, Istent is annál inkább tudom szeretni, minél jobban megismerem az Ő személyiségét. *Bahavo-jñāna tapasā pūtā mad-bhāvam*,⁹ szabad fordításban: minél jobban ismersz Engem, annál jobban fogsz szeretni.

Kötelességből szeretni valakit, az lehet, hogy csak tisztelet. A valódi szeretet az, ha azért szeretjük a másikat, mert nagyon vonzó, szép, okos, kedves, kegyes: a személyiségeért. Ha Istent akarjuk szeretni, akkor meg kell ismernünk Őt, a személyiségét, és ezt a szentírásokon keresztül tehetjük, mert ezeken keresztül Isten szól hozzánk.

Darvas István: Megtehetem, hogy csülköt eszem, és közben nagyon szeretem Istent?

Śivarāma Swami: Csak akkor, ha Ő mondja, hogy ezt tegyem. Ha valakit szeretek, akkor azt csinálom, amit kér tőlem.

⁹ *Bhagavad-gītā* [a továbbiakban: *Bhg.*] 4.10.

Darvas István: Tehát a *micvára*, a parancsra szükség van.

Śivarāma Swami: Igen.

3. Isten kapcsolata a világgal és személyes megjelenése a történelemben

3.1 A vaiṣṇava nézet

Śivarāma Swami: Isten mindent átható, és minden, ami létezik, az Isten, mert nem létezik Rajta kívül semmi más. Ugyanakkor az élőlények és a dolgok különböznek Istentől. Tehát mindenhol van Isten, ugyanakkor Isten különbözik mindentől.

A *Bhagavad-gītā*ban Kṛṣṇa azt mondja: *na ca mat-sthāni bhūtāni paśya me yogam aiśvaram*:¹⁰ „Íme misztikus hatalmam! Habár Én vagyok az összes élőlény fenntartója, s jelen vagyok mindenhol, Én Magam mégsem vagyok része e kozmikus megnyilvánulásnak, mert Én vagyok a teremtetés eredeti forrása.”

Először létrehozza a teremtetést, azután Isten belép mindenbe. Ez a formája a Felsőlélek, vagy másként: Isten mindenkinek a szívében ott van. Az atomfizikusok hiába keresik a lehető legkisebb részecskét, nem fogják megtalálni, mert az nem anyagi, hanem lelki, Isten ad energiát az atomnak és minden másnak.

De Isten másképp is megjelenik ebben a világban. *Rāmādi-mūrtiṣu kalā*,¹¹ mindig jelen van különféle inkarnációiban.

Az természetes, hogy a hívők különbözőképpen látják Istent. Az egyik családtagként, spontán, természetes szeretettel, a másik Legfelsőbb Úrként tekint Rá. Az

előbbi személyként látja, az utóbbi első sorban Istenként. De mind a kettő valamilyen formában látja.

A *Bhagavad-gītā*ban Kṛṣṇa kifejezi, hogy *sambhavāmi yuge yuge*,¹² „korszakról korszakra megjelenek Én.” Az egyik korban eredeti formájában, a saját teljességében, a másokban mint *āveśa*, Isten által felhatalmazott *avatāra*. Például mint Mózes vagy Krisztus, aki fel van hatalmazva Istennek a potenciájával, ugyanakkor különbözik Istentől.

3.2. A zsidó nézet

Darvas István: Isten megjelenése a Sínai-hegyi Tóra-adás óta nem személyes.

Az *Eszter könyve* a zsidóknak a csodálatos perzsiai megmeneküléséről szóló elbeszélés, és Isten egyáltalán nincs benne említve. Amikor a *Bibliát*, a *Tanakh*ot összerakták a mestereink, ez egyike volt a három vitatott könyvnek. De végül úgy gondolták, hogy a szövegben többször előforduló „király” szó valószínűleg Istenre vonatkozik.

Mások szerint az *Eszter* név mögött az a héber kifejezés lapul, hogy *heszter pánim*, rejtőzködő Isten. *Mózes ötödik könyvében* olvasható, hogy mivel a zsidók nem megfelelően szolgálták Istent, ezért büntetésül Isten elrejtí az arcát. Ez a rejtőzködő Istenről szóló elképzelés azt jelenti számunkra, hogy többé nem szükséges, hogy az ember szemtanúja legyen Isten beavatkozásának, hanem egyes történelmi vagy személyes események mögött lehet meglátni a rejtőzködő Istent.

¹⁰ Bhg. 9.5.

¹¹ *Brahma-saṁhitā* 5.39.

¹² Bhg. 4.8.

Ma *jom háácmáut* van, az önálló zsidó állam függetlenségének napja, amely 1948. május 14./5708. *ijár* hónap 5. napjára emlékeztet minket. Akik azt gondolják, hogy ez ünnepnap, azt is gondolják, hogy amikor Izrael állama megszületett, az tulajdonképpen Isten megnyilvánulása volt. Bár nem történt csoda, de ott van bennünk kétezer éve az a feltételezés, hogy a rendkívüli események mögött kell keresnünk Istent. Ilyen módon kommunikál velünk, nem a szavát hallatja, s nem feltétlenül küldi el egy igaz emberét.

Bár van egy olyan feltevés a zsidó irodalomban, hogy minden nemzedékben él harminchat igaz ember, akiknek az érdekei tartják fenn a világot. Őket úgy hívják, hogy *lámed-váv cádikim*, és nem tudjuk, hogy kik azok, sőt ők sem tudják magukról, hogy a harminchat igaz ember közé tartoznak.

A rejtőzködő Istenről szóló elképzelés a zsidóság fennmaradásának a lehetőségét jelentette, mert ezáltal lehetett túlélni a szentély elvesztését, amely szentélyre sokan úgy tekintettek, mint Isten valódi lakhelyére; így vált elfogadhatóvá, hogy a tanulás és a törvények megtartása a túlélést segíti; és ennek segítségével lehetett kétezer éven keresztül őrizni az önálló zsidó államról szóló álmunkat. Így nem kellett folyamatosan Isten beavatkozására várni, hanem elhittük és hisszük, hogy a mindennapok eseményei mögött ott van *Kádós Báruh Hu*, ott van a Jóisten.

3.3 Hasonlóságok és különbségek *vaiṣṇava* szempontból

Śivarāma Swami: A rejtőzködő Isten eszméje nagyon érdekes, mert csak akkor tud valaki elrejtőzni, ha van „valami”, amit el lehet rejteni. Bennem ez erősíti azt a megértést, hogy a zsidóságban is – bár nincs kimondva – Istennek van formája.

A védikus irodalom is írja, hogy Isten ugyan mindenhol van, de ebből nem következik, hogy lehet is látni. Ha Isten személyesen jön el ebbe a világba, megnyilvánítva a transzcendentális formáját, akkor sem látja mindenki. Ez azon múlik – ahogy István mondta –, hogy beengedjük-e Istent. Ha nincs hitünk benne, és nem vagyunk képzetek az Ő látására, akkor, még ha előttünk is áll Isten, nem pillanthatjuk meg. Tehát ez is egy közös elképzelés, hogy Istent nem lehet anyagi szemekkel látni.

Egyik szentírásunk ezt úgy fejezi ki: *premāñjana-cchurita-bhakti-vilocanena*,¹³ az embernek megfelelő szeme kell, hogy legyen hozzá. És milyen a megfelelő szem? Amikor igazi, spontán szeretettel nézünk valakire. A tiszta, motiváció nélküli szeretetnek olyan potenciája van, hogy Aki elrejtőzik, kénytelen megnyilvánítani magát annak a hívőnek, nem is tudja visszatartani magát. Az ilyen minőségű szeretet tesz képessé arra, hogy lásuk Isten eredeti formáját.

A védikus szentírás szerint egy dolog hatalmasabb Istennél, az Isten iránti szeretet. Mert mindenki a szeretetért él, *ra-so vai sah*. Ez a vágy ott van Istenben is.

¹³ *Brahma-saṁhitā* 5.38.

Csak neki sokkal nagyobb igénye van a szeretetre, ugyanakkor sokkal nagyobb kapacitása is van szeretni. Isten és ember viszonyának alapja a szeretet, és szükség-szerű, hogy Isten is személy legyen, mert csak így tudja viszonzni a szeretetet.

3.4 Hasonlóságok és különbségek a zsidó vallás szempontjából

Darvas István: Most a különbségeket emelném ki.

A szeretet és a parancs viszonyával kapcsolatban az a történet jut eszembe, amikor a második világháborúban az egyik haláltáborban a zsidók úgy döntöttek – mivel a zsidók életét mindig is a jog és a parancsok határozták meg –, hogy perbe fogják Istent a történetekért. Összeültek, hosszasan vitatkoztak, végül úgy döntöttek, Isten bűnös. Isten tehet róla, hogy ők most ilyen helyzetben vannak. Egyszer csak az egyikük azt mondta: Uraim, menjünk, mert a délutáni imát el kell mondanunk. Haragudtak Istenre, nem szerették Őt, de ezen a hullámvölgyön átsegítette őket a mélyen bennük élő parancs.

Kétezer éves eldöntetlen vitánk van arról is, hogy amikor egy vallási parancsolatot végrehajtunk, kell-e hozzá áhítat, *kavana*, vagy e nélkül is elvégezhető. Úgy gondolom, hogy nem mindig tudunk átszellemültek lenni, előfordul, hogy rosszabb lelkiállapotban vagyunk, s ez amellet szól, hogy nem kell mindig különleges szellemi-lelki állapotban végrehajtani a vallási parancsolatokat. Ha például pénzt adsz egy koldusnak, nagyon jó, ha átérzed a belőled áradó jóságot és az Isten iránti ragaszkodást ab-

ban a pillanatban, de az sem baj, ha egyszerűen csak segítesz.

Azért szoktuk a szeretet helyett inkább a kötelességet, a *micvát* hangsúlyozni, mert a *micva* átsegíthet azokon a helyzeteken, amikor éppen nincs benned elég szeretet.

Śivarāma Swami: A kötelesség és a szeretet dinamikájával kapcsolatban kiemelném, hogy a *Bhagavad-gītā*, a mi „Bibliánk” is nagy hangsúlyt fektet a kötelességek teljesítésére. A kötelesség a gyökere, az alapja a tanításoknak, és ez a hívők mindennapos gyakorlata. A szabályokat követni kell, ezt úgy hívjuk, hogy *vidhi*. A szeretet fogalmában – a Kṛṣṇa-tudat szempontjából – csekély szerepet játszik a ragaszkodás vagy a mi pillanatnyi lelkiállapotunk.

A szeretet egy nagyon mély transzcendentális élmény, a legmagasabb rendű érzés, amire az élőlények képesek, és ami mindenkinek a szívében ott van: *nitya-siddha kṛṣṇa-prema*,¹⁴ „a Kṛṣṇa iránti tiszta szeretet örökké létezik az élőlények szívében.” A *prema*, a szeretet tehát egy teljesen lelki, transzcendentális dolog, ami – bár bennünk van –, nem tudjuk felébreszteni anélkül, hogy meg ne kapnánk Isten kegyét. Viszont ha nem követjük a szabályokat, nem kaphatjuk meg ezt a kegyet.

A szabályok nemcsak azért fontosak, hogy vonzzuk Istennek a figyelmét, hanem mert tisztítják a szívünket. A lelki gyakorlatok hatására a szívünkben lévő szeretet kisugárzik Isten és az élőlények felé. De csak akkor aktiválódik, ha megkapjuk Isten kegyét.

Śrī Caitanya Mahāprabhu, Kṛṣṇa transzcendentális inkarnációja szavai szerint: *pre-*

¹⁴ Cc. *Madhya-līlā* 22.107.

mā pum-artho mahān, az élet végső célja a szeretet. A hívő célja ennek a transzcendentális szeretetnek az elérése, ami egy kicsit más, mint a mindennapi szeretet. Ez a transzcendentális szeretet a Kṛṣṇa-tudat legfontosabb aspektusa, s ennek olyan nagy ereje van, hogy még Isten is meghajlik előtte, és hajlandó szolgálni azokat, akik teljes szívvel szeretik Őt.

Mahārāṇī Devī Dāsī: Ehhez hasonló koncepció, hogy Isten jelen van mindenki szívében, és a lelkiismeret hangján szól hozzánk, van-e a zsidó vallásban?

Darvas István: A *Tóra* egyik parancsa: *váaszu li mikdās vesahanti betohām*, készítetek szentélyt, hogy köztetek lakozzam. Erre a parancsra úgy tekint a zsidó hagyomány, mint amely minden generációra vonatkozik.

Viszont szentélyünk az időszámítás szerinti 70 óta nincsen. Föltették a bölcsek a kérdést, hogy ez hogyan lehetséges. Végül az a válasz született, hogy a zsidók ennek ellenére teljesítették ezt a parancsot, mert a második szentély pusztulása után az lett a feladatuk, hogy mindenki saját magában építsen egy szentélyt. És ez a belső szentély, ami az ember szívében, gondolataiban és elsősorban a cselekedeteiben tükröződik, *vesehānti betohām*, ez teszi lehetővé az isteni jelenlétet, a *Sehinát*.

Mózes harmadik könyvében olvasható az a parancs, hogy „Szeresd felebarátod, mint saját magad.” Hillél¹⁵ nevű bölcsünk

¹⁵ Élt: i. e. 110 körül – i. sz. 10. Híres ókori talmudi mester, tanító, iskolaalapító, a zsidó történelem egyik legfontosabb alakja. Neve jelentése magyarul „az öreg”.

ezt az előírást lefordította a gyakorlat nyelvére, és azt mondta, ez nem jelent mást, mint hogy ami számodra gyűlöletes, azt másnak ne tedd. És hozzátette, hogy a *Tóra* többi része csak lábjegyzet ehhez.

4. Kötetlen beszélgetés

Mahārāṇī Devī Dāsī: Miért gondolják a zsidók, hogy vége van a próféták korának?

Darvas István: Véget kellett érnie, mert egy jobb beszédképességgel, nagy meggyőző erővel rendelkező próféta esetleg egy új vallási közösséget hozott volna létre. Emiatt háttérbe szorultak az egyéni képességek, és inkább az lett a döntő, hogy bizonyos kérdésekről a többség mit gondol. A többség itt a rabbik többségét jelenti, akik értenek is a felmerülő kérdésekhez.

Tehát nem a teljes nép beleegyezésével hoztak új vallási törvényeket új kérdésekre, hanem az avatott többség véleménye alapján. Ha az egyén látomásain keresztül próbáljuk megtalálni Istenhez az utat, nagyon számít az, hogy az illető milyen előadó. Ha jó előadó, akkor esetleg olyan utakra viheti a közösséget, a társadalmat, amely sem embernek, sem Istennek nem kedves.

Śivarāma Swami: Honnét tudjuk, hogy Mózes óta senki nem látta Istent? Azért, mert nem állította ezt senki, vagy mert lehetetlen látni Istent?

Darvas István: Maga Isten mondja a *Tórában*, hogy Mózes az egyetlen, aki vel a kapcsolatot keresi, és nem lesz többé ilyen. Ez a második találkozásuk alkalmával történt, pár évtizeddel később, mint az

első, amikor Isten az égő csipkebokorban jelent meg. Mózes ekkor már nyolcvan éves volt, amikor szintén a Sínai-hegyen színről színre találkozott Istennel. Isten így különbözteti meg Mózeszt az összes többi embertől és az összes többi prófétától.

Azóta is lehettek/lehetnek olyanok, akik azt állítják, hogy látták Istent, de a zsidóság ezt nem fogadja el. Ám vannak olyan események, amelyekről az ember joggal feltételezi, hogy isteni közreműködéssel történtek, vagy valaki Istennel találkozott, a szónak bizonyos értelmében.

Śivarāma Swami: A *Bhagavad-gītā*ban Kṛṣṇa is megmutatja az univerzális formáját Arjunának. Azt mondja neki, hogy ezt a formát a múltban nem látta senki, és a jövőben sem fogja senki látni. De Kṛṣṇának vannak más formái is, amelyeket mások láttak, és erről írnak a szentírásaink is.

Van-e esetleg valami más aspektusa Istennek, más formája, kiterjedése vagy megnyilatkozása, amelyet Mózesen kívül más zsidók megtapasztaltak?

Darvas István: Egy gyönyörű zsidó elbeszélés szerint Mózes a halála után kíváncsi lett arra, hogy mi lett a zsidó népkel és a *Tórával*. Elmegy Istenhez, és kéri: engedd látnom, hogy mi történt a halálom után. Isten elviszi Mózeszt Rabbi Akiba¹⁶ tanházába, ahol éppen *Tórát* tanulnak a zsidók. Mózes – láthatatlanul – leül a hátsó sorba. Az egyik tanítvány megkérdezi Rabbi Akibát, hogy honnan ered az, amit

tanulnak. Rabbi Akiba magától értetődően feleli, hogy ez a Mózesnek a Sínai-hegyen átadott *Tóra*. Mózes ekkor megnyugszik: az a *Tóra*, amit ő kapott, ott maradt a világban, és csak a zsidóságé.

Az ő *Tóráját* folyamatosan interpretálják és re-interpretálják, mindennek a *Tóra* az alapja. Az Istennel való találkozás a *Tóra* re-interpretációján keresztül történhet zsidó módon.

Śivarāma Swami: Ebben, hogy hogyan nyilvánul meg Isten a világban, különbözik a Kṛṣṇa-tudat a zsidó hittől.

Az egyik módja az inkarnáció, amikor Isten személyesen jön el, és a másik, amikor még itt, ebben a világban a hívő elérheti azt a lelki szintet, ahol Isten valamire akar nyilvánulni. Az istenszeretet annyira vonzó a számára, hogy Ő maga akar megnyilvánulni, megmutatni magát. De az ilyesmit nem veri nagydobra az ember, mert ez személyes, bensőséges dolog.

5. A közönség kérdései

Kérdező 1: Igaz-e, hogy a zsidóság még várja a Messiást? Ki ő? A *Tóra* ad-e valamilyen leírást róla?

Darvas István: Nem tudom, milyen lesz a Messiás, mert az elmúlt kétezer évben több, egymásnak ellentmondó szöveg keletkezett a Messiás eljövételének körülményeiről. Arról van csupán határozott elképzelésünk, hogy a Messiás eljön, de hogy utána mi lesz, arról nincsen.

Két elméletet röviden említek. Az egyik szerint ennek az lesz a csálhatatlan jele, hogy a harmadik szentély az égből leérkezik Jeruzsálembe. A másik elképzelés

¹⁶ Akiba ben Jóséf (50 körül–132) rabbi, Talmud-magyarázó.

meg éppen azt mondja, nem fog semmilyen csodálatos dolog történni, hanem a zsidó nép a saját földjén fog élni, és békén hagyják.

Tehát hogy mi a Messiás eljövetelének a jele, azt nem lehet tudni, csak az a bizonyosság van, hogy egyértelmű és csalhatatlan jele lesz.

Kérdező 2: A Messiás eljövetele le is van írva, vagy csak feltevés?

Darvas István: 550 óta le van írva a *Talmudban*, amit egyébként szóbeli tannak hívunk. De – ahogy említettem – a *Talmudban* ellentmondásosak az erről szóló leírások.

Kérdező 3: Amennyire én tudom, Noé előtt nem volt szabad húst enni a zsidóknak. Levezethető-e a vegetáriánizmus igénye a szentírásaitokból?

Darvas István: Természetesen levezethető. A zsidó hagyományhű vegetáriánusok ugyanerre szoktak hivatkozni.

Nem kötelességünk húst enni, és nem kötelességünk vegetáriánusnak lenni. Viszont a zsidó források alapján egyértelműen kijelenthető, hogy nem tilos húst enni. A zsidó hagyomány alapgondolata, hogy a *Tórában* és a *Talmudban* minden tilalom benne van. Nincs minden engedélyezett dolog felsorolva, de az összes tilalom igen. Tehát ha valaki vegetáriánus, azzal semmi vallásjogi probléma nincs. És mivel nem tilos a hús fogyasztása, ezért ha húsevő, azzal sincs.

Kérdező 4: A Kṛṣṇa-tudat monoteista vallás, de ismer félisteneket, véges létezésű személyeket. A zsidó vallásban van hasonló?

Darvas István: Istenből egy van, emberből sok, közvetítők pedig nincsenek.

A *Talmudban* vannak olyan szellemi lények, akik az ember és Isten között helyezkednek el, az angyalok például. Ők nem isteni erővel vagy isteni hatalommal felruházott lények, hanem szellemi lények. De az utóbbi ezer évben leginkább csak ember és Isten viszonyáról beszélünk.

Kérdező 5: A harminchat igaz emberről van kifejezett leírás? Hogy miért vannak itt, mit csinálnak, vagy mit kellene csinálniuk?

Darvas István: Nincs ilyen leírás, a *Talmud* említi csak ezt az elképzelést. Az ő nevük héberül *cádik*, aminek „tökéletesen igaz ember” a jelentése, de ennek sincs pontos leírása, hogy melyek ennek a kritériumai.

Egy nagyon szép irodalmi mű ezzel kapcsolatban André Schwarz-Bartnak az *Igazak ivadéka*, ami egy emberi elképzelés arról, hogy milyen is lehet *cádiknak* lenni.

Kérdező 6: Ha itt a földön az embernek nem sikerül olyan pályát befutni, ami Istennek tetsző, akkor mi történik vele az élete után?

Darvas István: Egyrészt a hiba jellegétől is függ a dolog. Másrészt, éljen bár-hogy valaki, az élete utolsó pillanatáig lehetősége van arra, hogy *tesuvát* végezzen, azaz megtérjen. És ez majdnem mindig használ. Kizárólag abban az esetben nem, ha valaki tömegeket vitt rossz irányba. A *Talmud* sorolja fel, hogy ki az, akinek a megtérése nem fogadtatik el.

A *Talmud* szerint az ember ráér megtérni az élete legutolsó napján is. De mivel nem tudja, mikor jön el ez a nap, ezért érdemes minél előbb elkezdni.

Kérdező 7: Mi a kapcsolat Isten formája és a neve között, illetve, a zsidóságban Isten nevének mi a jelentősége?

Darvas István: Számptalan nevet használunk, és mindegyik Isten valamely más attribútumát fejezi ki.

A két leggyakrabban használt zsidó istennév az Elohim és az Adonáj vagy Hassem. Az Elohim Istennek a törvénykező, bíraskodó attribútumát jeleníti meg, az Adonáj pedig a rahamim/ráchámim, azaz a könyörületes Isten neve. A Salom, a békesség szintén Istennek az egyik neve. A Makom a Hely, a Shaddai a Mindenható; rengeteg istennév van, és mindegyik ugyanarról az egy Istenről szól, csak más-más jellemzőjét emeli ki.

Van egy istennév, amit nem ismerünk már kétezer éve. Ez a *Sém hámeforás*, Isten rejtett neve, így nevezi a zsidó hagyomány. Ezt egyszer egy évben mondta ki a főpap, amikor belépett a szentek szentélyébe. Ide csak ő, és csak évente egyszer léphetett be. Vannak különbö-

ző feltételezések, hogy mi is lehetett ez az istennév, negyvenkét-betűs, vagy harminchat-, vagy esetleg hetvenkét-betűs név volt.

Egyik vallási parancsunk, hogy Isten nevét ne vegyük a szánkra. Ennek mi úgy tesszünk eleget, hogy van egy olyan istennév, ami négy betűből áll, *jud, hé, váv meg hé* betűből, és ezt mi meg sem kíséreljük összeolvasni. Ez valószínűleg Isten nevének egy rövidítése. Annak a névnek, amit utolsóként Simon ha-Cádik ismert, és majd a Messiás idejében talán újra lehet tudni.

Śivarāma Swami: A Kṛṣṇa-tudatban is végtelenül sok neve van Istennek, amelyek más-más tulajdonságot képviselnek. Amiről ismertek vagyunk, hogy énekeljük a Hare Kṛṣṇa *mantrát*, ami szintén Isten neveit tartalmazza.

Az egyik formája az Istennel történő társulásnak a hangvibráció általi. A szentírás parancsa, hogy *harer nāma eva kevalam*, a legfontosabb szabály ismételni és énekelni Isten szent nevét, mert nincs különbség Közte és a nevei közt. Ha valaki sértés nélkül, megtisztult szívvel képes ismételni Istennek a nevét, az lehetőség a Vele való személyes kapcsolatra.

